

A hivatkozott irodalom

- BACH, KENT 1994. Semantic Slack: What is Said and More. In: TSOHATZIDIS, SAVAS L. szerk., Foundations of Speech Act Theory. Routledge, London, 267–91.
- CAPPELEN, HERMAN – LEPORÉ, ERNIE 2007. The Myth of Unarticulated Constituents. In: O’ROURKE, MICHAEL – WASHINGTON, COREY szerk., Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry. The MIT Press, Cambridge (MA), 199–214.
- GILLON, BRENDAN S. 2012. Implicit Complements: A Dilemma for Modal Theoretic Semantics. Linguistics and Philosophy 35: 313–59.
- HUANG, YAN 2012. The Oxford Dictionary of Pragmatics. Oxford University Press, Oxford.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2008. Az implicit alanyi és tárgyi igei argumentumok előfordulásának lexikai-szemantikai jellemzői. In: StrNyt. 4: 71–128.
- PERRY, JOHN 1993. Problem of the Essential Indexical and Other Essays. Oxford University Press, Oxford.
- RECANATI, FRANCOIS 2002. Unarticulated Constituents. Linguistics and Philosophy 25: 299–345.

Investigating latent (unarticulated) constituents in Hungarian

In the present paper the nature and semantic-pragmatic role of latent, unarticulated constituents are investigated in Hungarian possessive constructions based on testing the inferential mechanism targeted on identifying the type of possessor in nine sets of grammatically varied propositions by 40 adult native speakers. The samples selected represented varied sets of conceptual frames wherein the contextual factors of propositional as well as lexically based saliency were identified. Grammatically based variation (pluralisation in the possessive construction, emphatic occurrence of the functionally genitive personal pronoun *ő* ‘his/her’, as well as addition of the quantifier *mindig* ‘always’ resulted in functional perspective shifts in interpreting the contextual role of the possessor, manifesting the interaction, interfacing of the lexical-pragmatic, semantic, and grammatical components of the language.

Keywords: latent (unarticulated) constituent, implicit argument, conceptual frame, inferential activity, underspecified, salience.

ANDOR JÓZSEF

Pragmatika és nyelvfilozófia: a kommunikatív nyelvhasználatbeli intenciók esete

1. Bevezetés. – A pragmatika tudománya a mai napig sok szállal kötődik a nyelvfilozófiához. A legtágabb hatókörű funkcionális pragmatikaértelmezéseket vagy akár a kognitív pszichológiai irányban haladó fölfogásokat hasonlóképpen alakították és alakítják különböző nyelvfilozófiai nézetek és elméletalkotási minták, mint a nyilvánvalóan analitikus indíttatású klasszikus nyelvészeti pragmatikai területeket.

NÉMETH T. ENIKŐ (2013) „Nyelvhasználat, nyelvtan és pragmatika” című

tanulmányában megjegyzi, hogy bár az egyes pragmatikaelméleteket összeköti az a tulajdonságuk, hogy a nyelvnek alapvetően valamilyen kontextusban való használatát kutatják, jelentős különbségeket találunk abban a tekintetben, hogy milyen mögöttes nyelvszemléletekkel dolgoznak a partikuláris elképzelések (ennek a különbségnek a hangsúlyozására l. TÁTRAI 2013 is).

Ha figyelembe vesszük, hogy egy diszciplína születését követően, ön meghatározásának egyik fázisaként létrehozza önnön konceptuális kereteit is, akkor a pragmatika helyzete metaelméleti szinten is különleges státust nyer: az egyes pragmatikaszemléletek közti különbségek egy része ugyanis (például az eltérő mögöttes nyelv-, jelentés- és kommunikációdefiníciók) nyilvánvalóan konceptuális természetűek. MARINA SBISÀ (2011: 1) fölfogásában e konceptuális problémák föltárására és esetleges megoldására irányuló kutatások biztosítják pragmatika és nyelvfilozófia legtágabban értelmezhető kapcsolatát.

Azonban a pragmatika nyelvfilozófiai kapcsolatait vizsgálva nemcsak metaelméleti jellegű összefonódásokat vehetünk észre. A pragmatika korai szakaszát alapvetően filozófusok munkái határozzák meg: a morrisi szemiotika, az austini, a korai searle-i, valamint a grice-i nyelvfilozófia egyes tételei a mai napig inherens részét képezik jelenlegi pragmatikai gyakorlatunknak.¹

Doktori értekezésemben (BÓDOG 2012) azzal foglalkoztam, hogy a ma már klasszikusnak és filozófiaiinak mondható pragmatikaszemléletek (az austini és a searle-i beszédaktus-elmélet, valamint a grice-i következtetési pragmatika) milyen filozófiai elköteleződések mentén kezeli a kommunikatív nyelvhasználatban jelen levő intenciókat, s hogy ezek az elköteleződések milyen korlátokat emelnek az intenciók pragmatikai vizsgálata során. Noha értekezésemben nem hoztam ítéletet arra vonatkozóan, hogy ezen klasszikus intenciófogalmak napjaink aktív pragmatikai gyakorlatában is ugyanolyan vagy legalábbis hasonló korlátokat emelnek, mint amelyek a klasszikus pragmatikai intencióelméleteket is meghatározták, ezt a lehetőséget nem vethetjük el. Dolgozatomban ezért arra vállalkozom, hogy egy példán keresztül rávilágítsak a pragmatika és a nyelvfilozófia közti kapcsolatok érzékeny természetére a kommunikatív nyelvhasználatban jelen levő intenciók pragmatikai kezelésének példáján keresztül. Célom az, hogy kimutassam, hogy a nyelvfilozófiai jelleget is magukon hordozó pragmatikai (és metapragmatikai) kutatások nemcsak a diszciplína létrejöttének kezdeti fázisában lehetnek hasznosak és relevánsak, hanem akkor is, amikor részint eltérő mögöttes előföltevéseinket, konceptuális kereteinket konstruktív módon próbáljuk értékelni.

Célomnak megfelelően dolgozatomban az alábbi módon épül föl: a **2.** részben fölvázolom az intenciók klasszikus pragmatikai kezelésének alapjait (az austini, a searle-i, valamint a grice-i elképzeléseket), valamint a **3.** fejezetben bemutatom, hogy ezen klasszikus, filozófiai elköteleződésű intenciófölfogások mögött milyen alapvető (nyelv)filozófiai szemléletkülönbségek húzódnak meg, amely különbségek következményeként pragmatikaelméletenként eltérő módon értékelhetjük az intenció fogalmát. Dolgozatomban rövid összeggel zárom.

¹ Figyelembe véve a terjedelmi korlátokat, nincs lehetőségem szót ejteni a pragmatikát erőkövetett filozófiai hatásokról, ezekről a hatásokról részletesen l. SBISÀ 2011.

2. Az intenciók vizsgálata a klasszikus, filozófiai elköteleződésű pragmatikában. – A pragmatika területén elsőként AUSTIN foglalkozott az intenciók kommunikatív nyelvhasználatban betöltött szerepével (AUSTIN 1940/1970, 1946/1970, 1956a/1970, 1956b/1970, 1962a, 1962b, 1966/1970; NÉMETH T. 2008).² AUSTIN intenciószemléletének két aspektusa releváns a pragmatika számára: egyrészt azokat a kivételes kommunikatív nyelvhasználati eseteket kereste, melyekben a performatív megnyilatkozás szerencsefeltételei azért nem teljesülnek, mert a beszélő nem rendelkezik azokkal a belső, elméleti állapotokkal, melyek megléte szükségszerűen hozzájárul az adott illokúciós aktus maradéktalan azonosításához és szerencsés bekövetkeztéhez, másrészt pedig azokat a személyközi és társas mozgatórugókat kívánta fölfedni, melyek lehetővé teszik egy-egy speciális intenció kommunikálásának sikerességét (BÓDOG 2012). Ha például gratulációt fejezünk ki, akkor a gratuláció szerencsés bekövetkeztének szükséges (de nem elégséges) feltétele az, hogy pozitívan viszonyuljunk ahhoz az eseményhez, mellyel kapcsolatban gratulációnkat kifejeztük (másképpen megfogalmazva pozitív intenciókkal kell rendelkezünk). Viszont hogy pontosan mik ezek az intenciók, és milyen nyelvi leírásokkal ragadhatjuk meg őket, az AUSTIN számára megoldandó módszertani problémát jelent (1962a: 41): az egyes illokúciós aktusok intencióalapon történő maradéktalan azonosítása sok esetben nehézkes. Amikor gratulálunk, nem tudni, hogy pontosan milyen nyelvi formába önthető milyen elméleti állapottal kell rendelkeznie a beszélőnek: például hinnie vagy éreznie kell az örömet, mely a gratuláció tárgyaként fönnálló eseményre irányul ahhoz, hogy gratulációja őszinte legyen? Másrészt még ha meg is birkózunk a sokszor egymásba hajló intenciók által kijelölt illokúciós aktusok azonosításának problémájával, még azzal is számolnunk kell, hogy ezeket az aktusokat és a mögöttük meghúzódó intenciókat mindig valamilyen társas kontextusban találjuk (AUSTIN 1956a/1970: 179). Ez azzal a következménnyel jár, hogy az intenciók bár mentális, elméleti természetűek, mégis valamilyen módon összefonódnak társas konvenciókkal: hiába érezzük, hogy gratulálni kell valakinek valami okból kifolyólag, ha olyan társas kontextusban hozzuk létre a gratuláció aktusát, hogy az megszegi vagy áthágja a konvenciók hálóját. AUSTIN beszédaktus-elméletének intenció-fölfogását különlegessé teszi, hogy az intenciók nemcsak mentális, elméleti, hanem személyközi karakterrel rendelkeznek, mivel a kommunikatív nyelvhasználat szükségszerűen operatív természetű tevékenység (AUSTIN 1956b/1970: 236). Vagyis az intenciók és a konvenciók egymással kölcsönhatásban, szervesen összekapcsolódva biztosítják a kommunikatív nyelvhasználat sikerességét.

SEARLE szintén problematizálja az intenciók szerepét az illokúciós aktusok maradéktalan azonosításában (erre vonatkozóan l. elsősorban SEARLE 1969, 1983). AUSTINHOZ hasonlóan amellettt foglal állást, hogy az őszinteség alapvető

² Érdemes megjegyezni, hogy az intenciók problémája a skolasztikával kezdődően fölfelbukkan a nyelvtudomány történetében, azonban nem állnak rendelkezésünkre olyan történeti rekonstrukciós vizsgálatok, melyek segíthetnének eldönteni, milyen hatást gyakoroltak ezek a korai elképzelések a pragmatika önmaga által meghatározott kezdeteire.

kritériuma az, hogy rendelkezünk bizonyos intenciókkal az illokúciós aktusok létrehozása során, mindemellett azonban szembe is helyezkedik az austini tanokkal egyrészt azzal, hogy az őszinteségi feltételek közé emelt intenciókat nyelvileg transzparensnek tekinti, másrészt pedig ezeket az intenciókat AUSTINnal szemben nem ruházza föl személyközi karakterrel, a társas, társadalmi gyakorlatot és intézményeket konstituáló intenciókat kollektívnek tekinti (SEARLE 1989, 1990, 1998).

SEARLE a kommunikatív nyelvhasználatban jelen levő intenciók közül kiemelt figyelmet fordít a beszélői szándék elemzésére. Ennek egyik oka az lehet, hogy a nyelvelméletet a nyelvi kommunikáció elméletével azonosítja, és a pragmatika feladatának annak elemzését tekinti, ahogyan eljutunk a kimondott hangoktól a végrehajtott illokúciós aktusig (NÉMETH T. 2006). SEARLE eredeti, 1969-es álláspontja szerint a nyelvi kommunikáció során a beszélői szándék az illokúciós hatás létrehozásának szándékával azonosítható, vagyis azzal a hatással, mely arra irányul, hogy a hallgató megértse az illokúciós aktusban foglaltakat azáltal, hogy tudomásul veszi az illokúciós aktussal járó sikerességi feltételeket (BÓDOG 2012). A későbbiekben SEARLE (2002: 144) egyébként emellett foglal állást, hogy a beszélői szándék kettős természetű, egyrészt magában foglalja az illokúciós aktus reprezentálásának szándékát, másrészt a konkrét kommunikációs szándékot is.

Míg az austini és a searle-i beszédaktus-elmélet egyaránt tárgyának tekinti a sikeres illokúciós aktusok létrehozásával összefüggésben álló beszélői intenciók viszonylag tág repertoráját, mely magába foglalja a beszélő különböző hiteit, vágyait és szándékait egyaránt, addig a grice-i következtetési pragmatika mindössze a konkrét beszélői szándék problémájára összpontosít. GRICE 1957-ben megjelent „Meaning” című tanulmányában fekteti le a beszélői szándék kommunikációs szándékként való azonosításának alapjait, s ezzel az írással viták sorozatát indította el a nyelvfilozófia berkein belül. A grice-i beszélői szándék eredeti megfogalmazásában a searle-i szemlélethez hasonlóan abból indul ki, hogy a sikeres kommunikációhoz a beszélőnek szándékában kell állnia, hogy valamilyen hatást, reakciót váltson ki a hallgatóban. Azonban önmagában a beszélő hatáskiváltó szándéka nem azonosítható a kommunikatív szándékkal, ehhez szükség van arra is, hogy a beszélő szándékozza azt is, hogy a hatás kiváltására irányuló szándékát a hallgató fölismerje, méghozzá úgy, hogy a hallgatóban létrejövő hatás az alapján keletkezzen, hogy a hallgató fölismeri a beszélő hatáskiváltásra irányuló szándékát. A beszélői szándék eredeti searle-i megfogalmazása kétségkívül hasonlít ehhez a grice-i definícióhoz, azonban SEARLE (1969: 43–4) úgy gondolja, hogy a grice-i beszélői szándék mint kommunikatív szándék alapvetően nem az illokúciós aktusok maradéktalan azonosításán alapuló megértéséhez vezet el minket, hanem a perlokúciós hatás létrejöttének folyamatát írja le. Kétségtelen, hogy GRICE (1957/1989) nem definiálja, mit ért hatáson, illetve reakción. Így elviekben valóban megadatik az a lehetőség, hogy a grice-i kommunikációs szándékot egyfajta perlokúciós hatásként értelmezzük, azonban plauzibilisebb az az olvasat, mely szerint a grice-i értelemben vett hatást konvencionális, így illokúciós következménynek tekintjük (BÓDOG 2012).

A „Meaning” című írást követően GRICE a kritikák hatására többször újraértékeli a beszélői szándék fogalmát (l. pl. GRICE 1982/1989). Jelen tanulmányban nincs lehetőségem arra, hogy végigtekintsem mindazokat a változatokat, melyek fölbukkannak a grice-i életműben, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy GRICE 1968-tól kezdve legalább abban következetes, hogy a beszélői szándékot nyíltan reflexív módon kezeli, valamint nem bontja szét a beszélő különböző szintű intencióit sem.

3. A szemléletek összevetése. – Ha összevetjük AUSTIN, SEARLE és GRICE nézőpontját arra vonatkozóan, hogy az egyes intenciók milyen szerepet töltenek be a kommunikatív nyelvhasználat során, láthatóvá válik, hogy e három filozófus egymástól eltérő módon értelmezi mind azt, hogy miféle intenciók játszanak elsődleges szerepet a nyelvi kommunikációban, mind azt, hogy ezek az intenciók milyen személyi szintű vagy személyközi karakterrel rendelkeznek.

A legtágabb hatókörű intenciószemlélet kétségkívül AUSTIN nevéhez köthető. Számára a kommunikatív nyelvhasználat intenciói rendkívül sokfélék lehetnek, és bizonyos esetekben nehéz (hacsak nem lehetetlen) konkluzív módon megállapítani, hogy az egyes illokúciós aktusok maradéktalan azonosításához pontosan milyen intenciók meglétére kell támaszkodnunk. Mindemellett AUSTIN azt is hangsúlyozza, hogy az egyes intenciók nemcsak az illokúciós aktusok azonosítása során okoznak fejtörést a nyelvfilozófus számára, hanem már eleve az is problematikus lehet, hogy miképpen tegyük nyelvi szempontból transzparenssé ezeket az intenciókat.

SEARLE intenciókról alkotott szemlélete szűkebb, mint az austini nézőpont. Egyrészt azért, mert ő nagyobb ívű általánosítások levonására törekszik, mint AUSTIN, s úgy véli, hogy a hitek, a vágyak és a szándékok (mint intenciók) feltételezése elegendő ahhoz, hogy segítségükkel maradéktalanul azonosítsuk az illokúciós aktusok típusait. Másrészt pedig azért, mert bár AUSTINhoz hasonlóan nem veti el azt a lehetőséget, hogy az intenciók személyközi karakterrel rendelkezzenek, a személyköziséget mégis individuális elmék kapcsolataként jellemzi (SEARLE 1990, 1998).

SEARLE-höz hasonlóan GRICE is individualista keretbe ágyazva tárgyalja a kommunikatív nyelvhasználatban jelen levő intenciók vizsgálatának lehetőségét, azonban ő még SEARLE-nél is szűkebbre szabja az intenció fogalmát, és a beszélő oszthatatlan, reflexív kommunikatív szándékaiként definiálja azt.

E három intenciófölfogás különbségei nem tekinthetők véletlenszerűnek: AUSTIN, SEARLE és GRICE lényegesen különböző nézeteket vall a személyköziség mibenlétéről, s ezzel összefüggésben realizmushoz fűződő viszonyaik is eltérő módon alakulnak.

4. Összefoglalás. – Jelen dolgozatban megpróbáltam megmutatni a pragmatika filozófiai irányultságú kutatásainak hasznosságát és relevanciáját a nyelvhasználatban jelen levő intenciók pragmatikai kezelésnek problémáján keresztül. Az austini és a searle-i beszédaktus-elmélet intenciófölfogása mögött meghúzódó eltérő filozófiai elköteleződések felszínre hozásával próbáltam illusztrálni, hogy

a pragmatikai elméletalkotási folyamatok rendkívül érzékenyek bizonyos filozófiai elköteleződésekre, jelen esetben például a realizmushoz fűződő viszonyokra. Ez a példa alátámasztja azt a konklúziót, melyet TÁTRAI SZILÁRD egy másik szempontból fogalmaz meg már hivatkozott tanulmányában (2013): nem az az alapvető fontosságú tényező, hogy egységesítsük sokszínű pragmatikafölfogásainkat, hanem az, hogy reflexív módon tudjuk értékelni pragmatikaszemléletünk rejtett filozófiai hátterét.

Kulcsszók: analitikus filozófia, Austin, beszédaktus-elmélet, Grice, intenció, kommunikatív nyelvhasználat, következtetési pragmatika, Searle.

A hivatkozott irodalom

- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1946/1970. Other minds. In: URMSON–WARNOCK szerk. 1970: 76–116.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1956a/1970. A plea for excuses. In: URMSON–WARNOCK szerk. 1970: 175–204.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1956b/1970. Performative utterances. In: URMSON–WARNOCK szerk. 1970: 233–52.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1962a. Sense and Sensibilia. Oxford University Press, Oxford.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1962b. How to do things with words. Oxford University Press, Oxford.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1966/1970. Three ways of spilling ink. In: URMSON–WARNOCK szerk. 1970: 271–87.
- AUSTIN, JOHN LANGSHAW: 1940/1970. The meaning of a word. In: URMSON–WARNOCK szerk. 1970: 55–75.
- BÓDOG ALEXA 2012. Az intencionalitás kérdése a kommunikatív nyelvhasználat pragmatikájában. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola, Debrecen. Kézirat.
- GRICE, HERBERT PAUL 1957/1989. Meaning. In: GRICE 1989: 213–23.
- GRICE, HERBERT PAUL 1982/1989. Meaning revisited. In: GRICE 1989: 283–303.
- GRICE, HERBERT PAUL 1989. Studies in the way of words. Harvard University Press, Cambridge.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2006. Pragmatika. In: KIEFER FERENC szerk., Magyar nyelv. Akadémiai Kiadó, Bp., 222–61.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2008. Intenciók a pragmatikában: a nyelvhasználat különböző formái. In: BIBOK KÁROLY szerk., A morfológiától a pragmatikáig. Tanulmányok Pete István 80. születésnapjára. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 85–103.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2013. Nyelvhasználat, nyelvtan és pragmatika. Magyar Nyelv 109: 184–91.
- SBISÀ, MARINA 2011. Introduction. In: SBISÀ, MARINA – ÖSTMAN, JAN-OLA – VERSCHUEREN, JEF szerk., Philosophical Perspectives for Pragmatics. John Benjamins, Amsterdam, 1–10.
- SEARLE, JOHN ROSS 1969. Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press, Cambridge.

- SEARLE, JOHN ROSS 1983. *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SEARLE, JOHN ROGERS 1990. *Collective intentions and actions*. In: COHEN, PHILIP R. – MORGAN, JERRY – POLLACK, MARTHA E. szerk., *Intentions in communication*. MIT Press, Cambridge, 401–16.
- SEARLE, JOHN ROGERS 1998. *Mind, language and society. Philosophy in the real world*. Basic Books, New York.
- SEARLE, JOHN ROGERS 2002. *Individual intentionality and social phenomena in the theory of speech acts*. In: SEARLE, *Consciousness and language*. Cambridge University Press, Cambridge, 142–55.
- TÁTRAI SZILÁRD 2013. *Funkcionális pragmatika és kognitív nyelvészet*. Magyar Nyelv 109: 197–204.
- URMSON, JAMES OPIE – WARNOCK, GEOFFREY JAMES szerk. 1970. *Philosophical Papers*. Oxford University Press, Oxford.

Pragmatics and philosophy of language: the case of intentions in communicative language use

The aim of this paper is to demonstrate some key differences of the concept of ‘intention’ in traditional, philosophically motivated pragmatics. I analyse three approaches to intention in communicative language use and conclude that the widest scope in theorising is assigned to the speech act theory of Austin. Compared to his version, Searle uses the concept of intention in a narrow sense, while in Gricean inferential pragmatics we are faced with an even more restricted use of the concept of ‘intention’.

Keywords: analytic philosophy, Austin, communicative language use, Grice, inferential pragmatics, intention, Searle, speech act theory.

BÓDOG ALEXA

A pragmatika mint szemléletmód érvényesítésének lehetősége a történetiségben*

1. A pragmatikafelfogások közül kutatásaimban a pragmatika mint szemléletmód értelmezéséből indulok ki, és ezen értelmezési lehetőségnek a történetiségben való alkalmazására teszek kísérletet. Mivel e szemléletmód a diskurzusban részt vevők konstruktív hozzájárulását hangsúlyozza a nyelv működéséhez, ezért az általam kidolgozott elméleti és módszertani keret a funkcionális kognitív nyelvészet felvetéseit érvényesíti.

* A tanulmány az OTKA K-100717 (Funkcionális kognitív nyelvészeti kutatás) pályázat támogatásával készült.